

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΑΚΡΙΘΙΔΟΣ

Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης, ἐν ἣ ἔγγραφη ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου ἢ Ἀκριτιῆς¹, ποικίλοι γινῶμαι ἠκούσθησαν.

Ὁ Κάρολος Krumbacher (Sitzungsber. der philos.-philol. Klasse der Akad. zu München 1904, σ. 340) ὑποστήριξεν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ Ἀκριτιῆς (ταύτην ἔχω καλέσει X) ἔγγραφη ἐν τῇ δημῳδαί γλώσσῃ (die sicher volksmässige Diktion des Originals).

Ἡμεῖς ἐν τῷ ἐσχάτως ἐκδοθέντι ἔργῳ ἡμῶν² Ὀμηρικαὶ ἔρευναι 1. Προλεγόμενα εἰς τὴν τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου Ἀκριτιῆδα καὶ τὰς διασκευὰς αὐτῆς, Ἀθῆναι 1930, μέρ. Α' σ. 28 κέ. ἀπεδείξαμεν, ὅτι τὸ ἔπος ἀρχικῶς ἔγγραφη ἀσφαλῶς καὶ ὠρισμένως ἐν γλώσσῃ λογία.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ διατριβῆ θὰ ἀποδείξω, ὅτι τὸ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Krumbacher ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Σ. Κυριακίδου (Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας. Ἀκριτικὰ ἔπη — ἀκριτικὰ τραγούδια — ἀκριτικὴ ζωή, Ἀθῆναι <1926>, σ. 19 κέ. καὶ 70 κέ.) προσαχθὲν μοναδικὸν ἐπιχείρημα, ἀπέναντι τῆς πληθύς τῶν ὑπ' ἐμοῦ προσαχθέντων, δὲν δύναται νὰ διασειῇ τὴν ἐμὴν γνώμην.

Ἄλλ' ἴδωμεν τὸ ἐπιχείρημα.

Ὁ Hesseling ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ε ἔδειξεν³, ὅτι ὁ στίχος 828

ὄφρων δερμάτια ἔσχισεν καὶ ἐποι[η]σέν του τὰς κόρδας

ὀφείλεται εἰς ἄγνοιαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἐν X ἔκειτο οὐχὶ ὄφρων

¹ Διασκευαί: A = κῶδιξ Ἄνδρου (ἐκδ. Ἄ. Μηλιαράκης), Δ = ἀπόσπασμα Δαπόντε (ἐκδ. Σ. Λάμπρος καὶ E. Legend), E = κῶδιξ Ἑσκουριάλου (ἐκδ. Hesseling), K = κῶδιξ Κρυπτοφέρρης (ἐκδ. E. Legend), Λ = κῶδιξ κολληγίου Λίνκολν ἐν Ὀξφόρδῃ (ἐκδ. Σ. Λάμπρος), Π = κῶδιξ Πασάλη (ἐκδ. Δ. Πασάλης), T = κῶδιξ Τραπεζοῦντος (ἐκδ. Κ. Σάθας καὶ E. Legend), ψ = ἡ ἀπολεσθεῖσα κοινὴ πηγὴ τῶν διασκευῶν ΑΠΤ, ε = ἡ ἀπολεσθεῖσα πηγὴ τοῦ Ε.

² Καταθέτων τοῦτο ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1930 τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τοῦ Γ' διεθνoῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Η. Grégoire, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Βρυξελλῶν, διὰ μακρῶν ἐξήρε τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ ἔργου καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ αὐτὸς θὰ δεῖξη, ὅτι ἡ Ἀκριτιῆς εἶχε γραφῆ ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ· πρὸς ὑποστήριξιν μάλιστα προσήγαγε τὴν ἐσχάτως γενομένην καταπληκτικὴν ἀνακάλυψιν, ὅτι τὸ γαλλικὸν ἄσμα τοῦ Ῥολάνδου καὶ τὸ ἐθνικὸν ἔπος τῶν Γερμανῶν ἢ Νιβελουγγιάς ἀρχικῶς εἶχον γραφῆ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ!

³ Λαογραφία 3 (1911) σ. 546 κέ.

ἀλλὰ ὁ ἴων (= οἴων = προβάτων) τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραλλήλων στίχων T 1243

ἴων κλώσας ἔντερα ἐποίησε τὰς κόρδας
καὶ A 1833

ἄντερα ἔκλωσε καλῶς καὶ ἔκαμε τὲς κόρδες¹.

Ὁ Σ. Κυριακίδης ὅμως, ἵνα ἀντικρούσῃ τὸν Hesselring προσάγει στίχους ἀκριτικοῦ ἄσματος (σ. 71), ἐν ᾧ παραγγέλλεται ὁ Ἀκριτίης² νὰ κατασκευάσῃ ταμπούραν (μουσικὸν ὄργανον) χρησιμοποιοῦν χορδὰς ἐκ δέρματος ὄφρων.

Ἡμεῖς ἀντιπαρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς. Τὸ ἀκριτικὸν ἔπος ἦτο λίαν διαδεδομένον, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν πολλῶν διασκευῶν αὐτοῦ τῶν τε γνωστῶν καὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν³ ὡς καὶ ἐκ τῶν μεταφράσεων αὐτοῦ. Οὐδαμῶς λοιπὸν παράδοξον, ἂν τοῦτο καὶ δῆ, καθ' ἡμᾶς, ἡ διασκευὴ E (ε) ἐγένετο ἡ πηγὴ ἀκριτικῶν ἄσμάτων.

Τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι τινὰ τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων ἔχουσι πηγὴν τὸ ἔπος τοῦ Εὐσταθίου Μακρρεμβολίτου, ὑποστηρίζει ἄριστα τὸ γεγονός, ὅτι καὶ τὸ ποίημα τοῦ Κορνάρου ὁ Ἐρωτόκριτος ὁμοίαν ἔσχεν ἐπίδρασιν οὐκ ὀλίγοι στίχοι τοῦ Κορνάρου γενόμενοι δημοτικοὶ φέρονται ἐν τῷ στόματι τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ⁴.

Ὡς λοιπὸν παρενοήθη ὑπὸ ἀμαθῶν ἀναγνωστῶν τὸ ἀκριτικὸν ἔπος, οὕτω παρενοήθησαν ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἄλλα στιχορρογήματα.

Ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων θὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα μόνον ὀλίγα.

Ἐν χειρογράφῳ τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀριθ. 314, σελ. 196, ἀναγράφεται ὡς δημοτικὸς στίχος (δεκαπεντασύλλαβος) ὁ ἐξῆς:

«ς ἔγνοια μεγάλη μ' ἔβαλε τ' ἀμάλι⁵ καὶ ψυχάρι»⁶.

Ἄλλ' οὐδένα νοῦν παρέχει ὁ στίχος· ὀφείλομεν νὰ ἐρωτήσωμεν τί συμβαίνει. Ἀπλούστατα ἐνταῦθα ἔχομεν παρανόησιν τοῦ στίχου τοῦ Ἐρωτοκρίτου B 2074:

«ς ἔγνοια μεγάλην ἤβαλεν⁷ τ' ἀμάξι καὶ ψυχάρι»⁸.

¹ Κατὰ ταῦτα ὁ ψ (= ἡ κοινὴ πηγὴ A καὶ T) παρεῖχεν ἀσφαλῶς ὁ ἴων.

² Ἀνάλογα λέγονται καὶ ἐν ἀκριτικῷ ἄσματι, ἔνθα ἀντὶ τοῦ Ἀκριτοῦ παρεισάγεται ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς· παρὰ Σ. Κυριακίδη σ. 149.

³ Δύο γινώσκει ὁ Καισάριος Δαπόντες (IH' αἰ.) καὶ μίαν εἶδεν ὁ Mordtmann ἐν Κωνσταντινουπόλει· πρβλ. καὶ Ν. Πολίτην, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1906, σ. 5.

⁴ Καὶ αὐτοὶ οἱ Τσῆροι τῆς Κρήτης γινώσκουσι πολλοὺς στίχους.

⁵ Ὁ συλλογεὺς, ἵνα δηλώσῃ ὅτι οὕτως ἤκουσεν, ἔθεσε μετὰ τὴν λέξιν ἀμάλι θαναμασικόν.

⁶ Ἀμάλι = *ἀμάλι = δμάλιον (δμαλὸς τόπος); πρβ. Ἀμαλή (Λέσβος, Τῆλος κ. ἄ.) = ὀμαλή, Ἀμαλιά = ὀμαλία· ψυχάρι = ἡπίαλος, λυχνοσβήστης (ἔντομον).

⁷ Γράφε: ἦ β α λ α ν ἐνν. ὡς ὑποκείμενον τὰ καμώματα (στίχ. 2037).

⁸ Ἀμάξι συνεδοχικῶς καλεῖται ὁ Κυπριδῆμος ὡς ἔχων ὡς σῆμα ἄμαξαν, ψυχάρι δὲ συνεδοχικῶς ὁ Ἐρωτόκριτος ὡς ἔχων σῆμα ἡπίαλον (= λυχνοσβήστην, ψυχάρι).

Ἐν χειρογράφῳ τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ (ἀριθ. 282, σ. 65) ἀναγράφεται ἐκ Τήλου ὁ ἑξῆς στίχος:

χωρὶς ἀέρα τὰ βουνά, χωρὶς νερὸ τὸ ψάρι.

Παρὰ τὰ βουνὰ ἀντιπαραίκεται τὸ ψάρι! Ἄνεμένομεν χερσαῖόν τι ζῶον πράγματι ἐν τῇ Ἐρωφίλῃ τοῦ Χορτάση, πρᾶξ. Α', σκην. α', στίχ. 489 (σ. 315 ἔκδ. Σάθα) κεῖται:

χωρὶς ἀέρα τὸ πουλλί, χωρὶς νερὸ τὸ ψάρι.

Προφανῶς τὸ δημοτικὸν ᾄσμα πηγὴν ἔχει τὴν Ἐρωφίλην, ἐν ἣ κεῖται τὸ ὄρθόν.

Ἐν Ἄργει καὶ ἀλλαχοῦ ἀντὶ τῆς φράσεως ἐξύβρισε καὶ κατανείδισεν αὐτὸν λέγεται «τοῦ ἴπε τὰ ἕξι ἀμάξια»· προφανῶς παρενοήθη ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία φράσις τὰ ἕξι ἀμάξης (σκώμματα λέγει) ¹.

Πολλαχοῦ (πρβ. Ἄρχεϊον Ἱστορ. λεξ. λ. ἄρατος) ἀντὶ τῆς φράσεως ἐτρέπη εἰς φυγὴν, ἔφυγε ταχέως λέγεται ἔγινε ἄρατος πύλατος· ὑπὸ τὴν φράσιν ταύτην κρύπτεται τὸ τῆς ἐκκλησίας (ἐκ τῆς τελετῆς τῶν ἐγκαινίων τῆς ἐκκλησίας) ἄρατε πύλας ².

Ἐν ᾄσματι εὐβοϊκῷ ³ ἀναφέρεται ἀμαξωτὸ κερὶ καὶ ἀμαξωτὸ λιβάνι ⁴. Τὸ ἐπίθετον ἀμαξωτὸς δυσσερμῆνευτον! Ἀπλούστατα καὶ ἐνταῦθα ὑπόκειται βαρεῖα παρανόησις. Ἐν παραλλαγῇ ἀνεκδότῳ φέρεται:

ποῦ νὰ ἔρω ἀμάξι τὸ κερὶ, ἀμάξι τὸ λιβάνι ⁵ κ.λ.π.

Τὸ ἀμαξωτὸ κερὶ καὶ τὸ ἀμαξωτὸ λιβάνι εἶναι τόσον γνήσια, ὅσον καὶ ἡ θαμπούρα ἢ ἔχουσα χορδὰς ἐκ δερματίων ὄψεων!

Ἐν δημοτικῷ ᾄσματι ἐκ Λακωνικῆς (πρβ. Ἱστορ. λεξ. Νέας ἑλλην. γλώσσ. λ. ἀβλόγητος) λέγεται:

ποῖος εἶδε νύφ' ἀπὸ βραδὸν κὶ ἄστρο τὸ μεσημέρι;

Ὅμοιως ἐν Λαογραφ. 10 (1929) σ. 259 ἐν ᾄσματι ἐκ Μακεδονίας λέγεται:

ποῖος εἶδε πούλια ἀπὸ βραδὸν καὶ ἄστρο τὸ μεσημέρι;

¹ Πρβ. Ν. Πολίτην, Παροιμίαι, τόμ. Β', σελ. 134.

² Πρβλ. Ν. Πολίτην, Παροιμίαι, τόμ. Α'. σελ. 363-364, Γ. Ν. Χατζιδάκιν, Ἐπιστημ. ἔπετ. Πανεπ. 7 (1910-1911) σ. 41 καὶ ἐσχάτως Φ. Κουκουλέν, Ἡμερολόγ. Μεγάλ. Ἑλλάδ. 1927 σ. 238 κέ. Περὶ ἄλλων φράσεων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρβ. σ. 239 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς τοῦ Φ. Κουκουλέ, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως εἶναι πολύτιμος συμβολή.

³ Ἐν Λαογραφίᾳ 6 (1917) σ. 561, στίχ. 17.

⁴ *Ποῦ νὰ ἔρω ἀμαξωτὸ κερὶ, ἀμαξωτὸ λιβάνι
καὶ τὰ βουβαλοδέρματα νὰ κουβαλῶ τὸ λάδι;*

⁵ Κηρὸν καὶ λιβανωτόν, ὅσον δύναται νὰ περιλάβῃ ἐν ἀμάξιον.

Ταῦτα εἶναι ὅλως ἀνόητα· καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν παρανόησιν· οἱ στίχοι εἶχον ἀρχικῶς οὕτω :

*ποιὸς εἶδε ἥλιο ἀπὸ βραδὺν καὶ ἄστρο τὸ μεσημέρι;*¹

Κατὰ ταῦτα ἀπλούστατα ὁ Ε ἀγνοῶν τὴν λ. ὅτι ὡν διώρθωσε ἢ καὶ παρανέγνωσεν εἰς ὄφρων καὶ ἵνα τὸ παράδοξον μουσικὸν ὄργανον περιγράψῃ, ἦνα γκάσθη νὰ προσθέσῃ τὰ «δερμάτια» (στίχ. 828) καὶ τὰ «δόντια» (στίχ. 829) τοῦ ὄφεως, ἀφ' οὗ οὗτος ἐν τετρα δὲν ἔχει!

Τέλος νομίζομεν, ὅτι τὸ τερατῶδες οὐ μόνον ἐν τῇ τέχνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ μυθολογίᾳ δὲν εἶναι ἑλληνικὸν προϊόν· ἢ ἑλληνικὴ ποίησις ἀγαπᾷ τὸ υπερβολικόν, ἀλλὰ δὲν προσφέρει τὸ τερατῶδες· ὁ Ἀκριτής νικᾷ μόνος στρατὸν ὀλόκληρον· ὁ λαὸς βλέπει ἐν τῷ βράχῳ τὸ «πάτημα τοῦ Διγενῆ»· καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ ποίησις κυρίως τὸ πιθανὸν παρέχει· ὁ Γανυμήδης ἀνέρχεται εἰς τὸν Ὀλυμπον κατὰ τρόπον οὐχὶ ὑπερφυσικόν· ἀετὸς ἀρπάζει καὶ φέρει αὐτόν².

Τὸ τερατῶδες λοιπὸν οὔτε τῷ ἀρχαίῳ οὔτε τῷ νεωτέρῳ Ἑλληνι ἀρέσκει· εἶναι στοιχεῖον ἀνατολικὸν — ἀσιατικόν· ὁ δικέφαλος ἀετὸς — τὸ σύμβολον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ ἰγ' αἰῶνος — εἶναι, ὡς γνωστὸν ἀσιατικῆς (ἀσσυριακῆς) ἀρχῆς· ἢ ποίησις ἐλάχιστα ὀθνεῖα στοιχεῖα παρέλαβε.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα πιστεύω, ὅτι πάντες θὰ συμφωνήσωσι μετ' ἐμοῦ, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Σ. Κυρ. προσαχθὲν ἐπιχείρημα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ ἀρχικὴ Ἀκριτηὶς ἐγγραφή ἐν γλώσσῃ δημώδει, οὐδεμίαν ἔχει ἰσχύν, μένει ἐπομένως ἀδιάσειστος ἢ γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀρχαῖζούσῃ γλώσσῃ ἐγγραφή αὕτη.

14.10.30

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

¹ Πρβ. καὶ τὴν σχετικὴν παρατήρησιν ἐν Λαογραφ. ἐνθ. ἀνωτ.

² Ἐσχάτως γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἀνέγραψαν, ὅτι ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Εὐρώπης πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς μητρὸς ἀετὸς ἀνήρπασε τὸ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κείμενον παιδίον αὐτῆς.